

Harald Gustafsson

Specialister, generalister, historiker? Om historikernas uppgift och spontan- specialiseringens faror*

Låt mig börja med en entydig tes: vi svenska historiker är *för mycket* och *för lite* specialiserade.

Jag ska utreda detta närmare om en stund. Först dock några preciseringar. Vad kan man mena med "specialisering", på vilka sätt kan historiker vara specialiserade? I detta sammanhang kan jag se tre olika typer av specialisering som relevanta att diskutera:

- 1) *Skolor*, "paradigm", övergripande teorier (historiematerialism, hermeneutik, funktionalism etc).
- 2) *Inriktningar*, "bindestreck-historia" (ekonomisk historia, kvinnohistoria, socialhistoria, fackföreningshistoria, förvaltningshistoria...; listan kan bli lång och genomlöpa en skala från institutionaliserade inriktningar till mer svår-avgränsade).
- 3) *Kronologisk* specialisering (modernhistoria, medeltidshistoria etc).

Man kan säkert analysera specialisering på många andra sätt men denna uppdelning kan göra god tjänst för min diskussion. Jag tror att man oftast diskuterar fall 2 ovan när man talar om specialisering; vi ska nedan se hur relevant det är.

Först dock ett bemötande av den troliga invändningen att jag inom 2 har klumpat ihop olika saker. Vissa av dessa "inriktningar" brukar hävda att de inte står för en specialisering utan ett helhetsperspektiv på historien från en speciell synvinkel. Det gäller t ex kvinnohistoria, ekonomisk historia och idéhistoria. Detta håller jag med om. Men jag tror att varje inriktning i princip rymmer en sådan potential — att man kunde lägga en i bred mening förvaltningshistorisk eller militärhistorisk aspekt på all historia. Sedan kan det av forskningspraktiska skäl vara högst motiverat att just några av dem fått en institutionell särställning.

---

* "*Specialisering och historieämnets identitet.*" Så löd rubriken för en diskussion anordnad av Vitterhetsakademien i oktober 1990, till vilken företrädare för den akademiska historieforskningen hade inbjudits. *Scandia* återger här de två inledande föredragen av Harald Gustafsson och Klas Åmark i lätt redigerad form.

Hur ser den faktiska avvägningen ut mellan specialisering i olika meningar och generalisering (här = viljan att befatta sig med historia i bred mening) i vår utbildning och forskningsorganisation?¹ Jag använder mig här huvudsakligen av erfarenheter från min hemmainstitution, den vid Stockholms universitet.

Inom grundutbildningen råder på grundkursen (20 poäng) ett starkt generaliseringskrav. Första terminen rusar man från sumererna till Berlinmurens fall (eller åtminstone dess uppförande) på 14 veckor; detta på basen av ofta obefintliga förkunskaper. Dessutom får man en 5 veckors ekonomihistorisk översikt-kurs av samma typ. Här ställs onekligen väldiga krav både på studenterna och lärarna som generalister.

Sedan följer en stark specialisering. Andra terminen (40 poäng) består bara av valda fördjupningar, som visserligen kan bli ämnesmässigt ganska spridda, men studenterna klagar ofta över att de har för dåliga generella kunskaper för att sätta fördjupningarna i sammanhang. Uppsatsskrivandet står i centrum, ofta med ett av nödvändighet mycket smalt avgränsat ämne.

"Trebetygsnivån" (60 poäng) domineras (utom fem poäng teori och metod) helt av uppsatsskrivandet. Här råder total ämnesspecialisering. Ofta väljs ämnen som på något sätt ligger i linje med tvåbetygsuppsatsen, särskilt inom samma kronologiska period. Man kan sålunda säga att studenterna efter en inledande sprutlackering ganska snabbt blir specialinriktade.

För att gå vidare till forskarutbildningen, läser doktoranderna i Stockholm en allmän litteraturlista om 20 poäng, som åter tar dem från sumererna (eller åtminstone Rom) till kalla kriget. Teori/metod upptar 10 poäng. I övrigt är det vanligt att man håller sig nära sitt avhandlingsämne. Man går som regel på ett seminarium där närliggande ämnen, särskilt i kronologisk bemärkelse, behandlas, man väljer ofta de två obligatoriska temakurserna så nära sin avhandling som utbudet tillåter (allt oftare, enligt min erfarenhet). Doktoranden fortsätter här alltså på en väg hon/han slog in på kanske redan på 40-poängsnivå.

Utbildningen är sålunda ganska tidigt specialiserad. Man kan dock knappast säga att den är präglad av specialisering enligt 1 ovan, snarare råder en teoretisk pluralism, eklektism eller kanske indifferens. Men hur förhåller det sig med varianterna 2 och 3? I praktiken tror jag att 3, den kronologiska specialiseringen, dominerar. Man läser ofta kurser och möter oftast andra doktorander och forskare inom sitt kronologiska område. Inriktningsspecialisering får nog ofta också en sådan effekt — så att arbetarhistoriker möter andra 1900-talshistoriker t ex.

Låt oss nu se på tjänstesituationen vid våra institutioner. Formellt är den präglad av nästan total generalisering. Vi är i regel anställda som professorer, högskolelektorer eller forskarassistenter i "historia". Det förtjänar att understrykas att detta är en internationellt sett unik kompetens. Det normala i vår omvärld är att tjänsterna är kronologiskt specialiserade, t ex mot "medeltids-historia" eller 15—1600-talets historia, någon gång förekommer geografiska bestämningar. Med ett sådant tjänsteinnehav följer plikt att ge undervisning inom området, men också att följa med i forskningen nationellt och internatio-

nellt inom perioden. Sätillvida är vi svenska historiker tydligen verkliga lärdomsgiganter jämfört med andra länders historiker.

Den specialisering som gjorts (ungefär en tjänst per institution) har varit av typ 2 ovan, ämnesspecialisering. Men ingen långvarig institutionalisering har ännu skett av denna specialisering (utom av ämnen som ekonomisk historia, idéhistoria och rättshistoria, som därmed definierats ut ur historieämnet). Man kan exemplifiera med den stadshistoriska, nu lokalhistoriska professuren i Stockholm: dess hittillsvarande tre innehavares personliga åstundan att vara "allmänhistoriker" i första hand har gjort att den betytt ganska lite för specialiseringen på institutionen.

Denna formella generalisering har emellertid betytt att tjänsteinnehavarna i praktiken har haft total frihet att specialisera sig så mycket de velat. Jag vill hävda att den situation vi lever med i praktiken präglas av stark specialisering, då enligt mening 3 ovan, kronologisk specialisering, när det gäller tjänsteinnehavarnas inriktning. Som jag ovan argumenterat för speglas detta också i forskarutbildningen. Vi har alltså en *spontanspecialisering* som på sina håll är mycket långt driven.

Är denna situation bra eller dålig? Vad ska man mäta den mot?

Vad är historievetenskap, vad bör den vara? Det torde vara svårt att nå enighet om detta, men kanske en minsta gemensam nämnare kan sägas vara helt enkelt intresset för det förflutna, viljan att med vetenskapliga metoder hämta fram och presentera kunskap om detta.² Jag tror också det är där samhällets uppdrag till oss ligger. Meningen för samhället med att det bedrivs historisk forskning är att få reda på något om hur det förflutna hängde ihop. Historia måste, som Rolf Danielsen har uttryckt det i den utmärkta utvärderingen av oss som HSR och UHÄ gjorde härom året, stå i ett "rapportförhållande" till det omgivande samhället.³

Detta uppdrag, denna uppfattning om ämnets identitet, pekar alltså på generalisering som en målsättning med arbetet. Historieämnets identitet bygger på att vi har hand om samhällets minne och *presenterar* detta. De "produkter" vi får fram bör alltså vara dels tillgängliga framställningar om det förflutna i bred mening och dels utbildade lärare, forskare, kulturadministratörer eller andra som har en viss bredd och ett allmänintresse för historia (och har fått kritiska verktyg för att odla detta intresse).

För att uppnå detta krävs naturligtvis en viss specialisering. Det är självklart att t ex studentuppsatser eller avhandlingen måste ha ett (ibland tämligen snävt) avgränsat ämne. Men detta är ett *medel* för att uppnå slutmålet. Specialstudier har sin yttersta motivering som underlag för "den stora syntesen". Denna förblir naturligtvis en utopi för de flesta av oss, men vi bör sträva efter delsynteser och borde ibland kunna uppnå dem. Att lösa vetenskapliga problem måste naturligtvis upplevas som centralt och lustfyllt, men det är också ett medel, inte ett självändamål.

Om vi har dessa — här något programmatiskt tillspetsat uttryckta — målsättningar, blir vägningsen mellan specialisering och generalisering i vårt sy-

stem värd att sätta ifråga. Särskilt när det gäller forskarutbildningen är det en knepig målkonflikt mellan detta sätt att uppfatta vårt uppdrag och det sätt som har framförts från utbildningsadministrativt håll och som dominerar i den senaste forskningspropositionen: effektivitet lika med många snabba examina.⁴

Det borde slås fast en gång för alla att detta är ett fullständigt meningslöst sätt att mäta effektivitet. Det är särskilt konstigt att en sådan tanke förs fram i dessa tider när näringsliv och marknad görs till norm på alla områden. Tänk om man på Volvo skulle mäta "effektivitet" efter hur många bilar man spottade ut, oavsett om dörrarna ramlade av när man försökte öppna dem, växelspaken hade råkat kopplas till vindrutetorkarna och bilen bara kunde backa!

Effektivitet hos oss måste givetvis, som på andra områden, mätas i relation också till kvaliteten. Vår målsättning måste vara att få fram många, på rimlig tid färdigställda, bra avhandlingar, skrivna av folk som upplever sig som historiker, som är nyfikna på historia och vill berätta för andra om den (och då inte bara för sina kolleger).

Så är det inte. Vi har för många som är för snäva för tidigt. Det "fria" situationen med hänseende till formell specialisering ger en olycklig "spontanspecialisering" som också kan hota att urgröpa institutionerna. Ingenting hindrar att alla på en institution är totalt upptagna med t ex bara medeltidsforskning... (Läsaren kan själv fylla i ett troligare alternativ.) Detta kan skapa svåra situationer inte minst för doktoranderna vid nybesättning av tjänsterna, där, med våra små institutioner, hela inriktningen kan läggas om med lät säga två nya tjänsteinnehavare.

Institutionen är en viktig enhet som snarare borde stärkas som arbetslag än bli löneutbetalningscentral för forskare som jäktar runt i diverse nätverk och bara någon enstaka gång dyker upp för att vittja posten. Så länge den är den primära enheten för både grund- och forskarutbildning, är det viktigt att den forskning och de kontakter som de anställda har kommer hela institutionen till godo. (Detta förutsätter förstås att de anställda är intresserade historiker.) Kopplingen mellan forskning och utbildning, inte minst grundutbildning, är central om man uppfattar vårt uppdrag som ovan skisserats, att producera och vidarege kunskap om det förflutna.

Vi är alltså, för att sammanfatta, för lite och för mycket specialiserade. *För mycket* i den meningen att vi blir specialiserade för tidigt i utbildningen, doktorander riskerar enkelriktas för att uppfylla underligt definierade "effektivitets"-krav, och i den meningen att tjänstekonstruktionen har möjliggjort en spontanspecialisering som hotar att bli en likriktning.

Samtidigt också *för lite*: inte vad gäller 1 eller 2 ovan, teoretisk eller saklig specialisering, utan det största problemet ligger vid 3, den kronologiska specialiseringen. Tjänstesystemet garanterar ingen bredd här. Teoretiskt sett borde detta kanske inte vara ett problem. Två historiker som studerar t ex politiskt inflytande för lokalsamhället under 1600-talet och under 1960-talet kanske borde ha mer gemensamt med varandra än med dem som studerar t ex demografi under samma tid — definition 1 eller 2 borde vara "specialiseringskska-

pande faktor". Men i praktiken fungerar det inte så. Det är sällan någon i sin forskning går över periodgränser — särskilt bakåt. Inte så att modern historia skulle vara "lättare" att bedriva i någon nedsättande mening, men det förefaller som om äldre historia upplevs kräva mer av specialkunskaper.⁵

Särskilt bland yngre doktorander finns det, som jag framhållit, en märkbar tendens att hålla sig inom sin kronologiska miljö — och det innebär i praktiken en ökande dominans för 1900-talshistoria. Det är naturligtvis inget fel i sig, tvärtom anser jag personligen att historien efter 1945 är ett försummat fält där vi har mycket att hämta upp. Men denna "kronologiska spontanspecialisering" går inte ihop med samhällets efterfrågan på våra produkter; den är inte så kronologiskt snäv.

Vad ska man så göra? Forskarutbildningens snabbhetskrav och breddkrav representerar ett nästan olösligt dilemma, men *attityden*, särskilt från lärarna, är viktig. Är vi intresserade historiker eller intresserade av intellektuell gymnastik? Forskarutbildningens organisation kunde man också fundera över — hur ofta tvingas man läsa andra avhandlingsavsnitt med annan kronologisk inriktning t ex?

Inte minst borde tjänstesituationen kunna ställas under debatt. Jag anser det orimligt att inte göra något för att garantera en viss minimal kronologisk bredd. "Professor i historia" är en okänd titel i resten av världen — varför skulle det då vara orimligt att ställa vissa kronologiska krav också i Sverige? Det är f ö inte bara professorerna som kan bedriva forskning, handledning och undervisning. Också lektorstjänsterna borde, på samma sätt som i andra länder, kunna tas med i beräkningen. Kanske kunde man börja på en blygsam nivå med låt säga tre specialinriktade tjänster per institution, professurer eller lektorat, för att säkra någon kompetens på de tre avsnitten medeltid, tidig ny tid och industrisamhällets historia.

Det är alltså mycket enkelt: vi specialiserar oss lite mer och lite mindre, samarbetar bättre inom institutionerna (och fortsätter att samarbeta mellan dem och blir mer tvärvetenskapliga på ett sätt som kommer kolleger och studenter till godo), skaffar oss en annan attityd, skriver synteser och får brett intresserade doktorander. Svårare än så är det inte att behålla ämnets identitet...

Noter

1. "Generalisering" är ingen perfekt motsats till specialisering, med termens associationer till "empiriska generaliseringar" och annat som här inte avses. Jag har dock inte hittat någon bättre. Motsatsparet "specialist"- "generalist" säger däremot mer om vad det gäller.
2. Jag tror jag har stöd för denna uppfattning i Ragnar Björks analys av de för övrigt så olika historikerna Erik Lönnroth och Nils Ahnlund; Björk, *Den historiska argumenteringen*, Uppsala 1983.
3. Rolf Danielsen, "Makt och maktstrukturer", *Historia i belysning. Sex perspektiv på svensk historisk forskning*, Uppsala 1988, s 83.
4. Se t ex Hans Landbergs avsnitt i den i not 3 anförda utvärderingen.
5. En argumentation för detta ger Maria Ågren, "Historieämnet idag och imorgon. Kommentarer III", *Historisk tidskrift* 1990, s 81.